

GENRE AND STRUCTURAL FEATURES OF M. ONDATZHE'S NOVEL
«WARLIGHT»

Trembovetskyi Pavlo,

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Ukraine

ORCID 0009-0004-6712-9770

Corresponding author: fildf23.trembovetskyi@kpnu.edu.ua

Abstract. *The research focuses on identifying the features of the genre structure of Michael Ondaatje's novel «Warlight». The novel is written in the format of a free retrospective and reflective narrative of the «I-narrator» Nathaniel Williams about the teenage period of his life in London at the end of World War II and in the first post-war decades. The «coming-of-age» story, despite its «chamber» nature, unfolds in the novel in the background of important social and historical events of the modern era and is determined by the complex vicissitudes of the narrator's relations with representatives of different strata of English society in the second half of the twentieth century.*

The novel consists of two parts, which differ significantly in narrative and poetic paradigm. The first part (6 chapters) is retrospective memories, which are only occasionally interrupted by insertions from the indefinite «present». Instead, the second part (14 chapters) is more of the narrator's fantasy, when he either reconstructs individual episodes of his mother's life from fragmentary stories about her from people who knew her, or imagines how certain events in the past could have unfolded. At the same time, in both parts there is an interweaving of narrative plans that differ in time and space. The protagonist's declared idea that the past never remains in the past is confirmed by the history of his entire life. Reflections on how the past influences the future, shapes and intertwines people's destinies, determine the poetic and stylistic features of the novel. So the specificity of the «coming of age» story is determined by the interweaving of genre and style strategies of bildungsroman, story of self-discovery, spy novel, quest narrative, moral and philosophical novel.

Key words: *history, memory, genre, novel, quest narrative, coming-of-age story, poetics.*

Received: 19 July 2024

Revised: 26 July 2024

Accepted: 01 August 2024

How to cite: Trembovetskyi P. (2024). Genre and Structural Features of M. Ondatzhe's Novel «Warlight». *Philological Treatises*, 16(2). [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16\(2\)-17](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(2)-17)

Copyright: © 2024 by the authors. For open-access publication within the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License (CC BY-NC)

ЖАНРОВО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ М. ОНДАТЖЕ
«СВІТЛО ВІЙНИ»

Трембовецький Павло,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, Україна

ORCID 0009-0004-6712-9770

Автор, відповідальний за листування: fildf23.trembovetskyi@kpnu.edu.ua

© Trembovetskyi P., 2024

Анотація. Розвідку присвячено виявленню особливостей жанрової структури роману Майкла Ондатже «Світло війни». Роман написано у форматі вільної ретроспективно-рефлексивної розповіді «Я-наратора» Натаніеля Вільямса про підлітковий період його життя у Лондоні наприкінці Другої світової війни й у перші повоєнні десятиліття. «Історія дорослішання», попри її «камерний» характер, розгортається в романі на тлі важливих соціально-історичних подій новітньої доби і визначається складними перипетіями стосунків героя-наратора з представниками різних прошарків англійського суспільства другої половини ХХ ст.

Роман складається з двох частин, які суттєво відрізняються в наративному й поетико-стильовому відношенні. Перша частина (6 розділів) є суто ретроспективною розповіддю-спогадами, які лише вряди-годи перебиваються вставками з невизначеного «теперішнього». Натомість друга частина (14 розділів) представляє собою більшою мірою фантазування наратора, коли він або реконструює окремі епізоди життя своєї матері з фрагментарних розповідей про неї людей, які її знали, або уявляє собі, як могли складатися ті чи ті події в минулому. Водночас в обох частинах має місце переплетення різних у часо-просторовому відношенні планів розповіді. Декларована протагоністом ідея, що минуле ніколи не залишається в минулому, стверджується історією всього його життя. Рефлексії про те, як минуле впливає на майбутнє, формує і переплітає долі людей, значною мірою зумовлюють поетикальну специфіку роману, в якому домінують емоційні сповідальні інтонації й імпресіоністичні елементи. Специфіка розповіді про «дорослішання» визначається переплетенням жанрово-стильових стратегій «роману виховання», історії самопізнання, шпигунського роману, наративного квесту, морально-філософського роману.

Ключові слова: історія, пам'ять, жанр, роман, «історія дорослішання», поетика.

Отримано: 19 липня 2024 р.

Отримано після доопрацювання: 26 липня 2024 р.

Затверджено: 01 серпня 2024 р.

Як цитувати: Трембовецький П. (2024) Жанрово-структурні особливості роману М. Ондатже «Світло війни». *Філологічні трактати*, 16(2). [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16\(2\)-17](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(2)-17)

Вступ

Роман відомого канадського англомовного письменника Майкла Ондатже «Warlight» (Ondaatje, 2018) був опублікований у 2018 році і став сьомим прозовим твором автора. На сьогодні (кінець 2024-го року) це останній із написаних Ондатже романів. Твір отримав загалом позитивні відгуки від літературних критиків (Bradley, 2018; Hadley, 2018; Lively, 2018; Preston, 2018; Sawhney, 2018; Truett, 2020), номінувався на Букерівську премію («довгий список» (Warlight, 2018)) і отримав Grand Prix Міжнародного літературного фестивалю Blue Metropolis у Монреалі, який присуджується щороку всесвітньо відомому автору на знак визнання його прижиттєвих досягнень у літературі (Interview, 2023). Українською мовою роман побачив світ 2020 року в перекладі Анни Цвіри (Ондатже, 2020), але поки не привернув уваги українських літературознавців, тому пропонувану розвідку можна вважати першим дослідженням особливостей жанру, проблематики і поетики роману.

Актуальність дослідження роману зумовлена такими чинниками. По-перше, постановкою в ньому таких важливих проблем сучасності, як кризові періоди суспільно-історичного розвитку; екзистенціальний вимір буття людини; вплив війни на різні соціальні процеси й психологічні проблеми особистісного самоусвідомлення людини: дорослішання, спілкування зі старшими, ровесниками, представниками різних культур та менталітетів. По-друге, відносною новизною появи твору в культурному

середовищі і відсутністю академічних студій про роман. По-третє, високою репутацією Майкла Ондатже як митця, який у художньому форматі досліджує складні процеси суспільного розвитку й усвідомлення людиною свого місця в історії і соціумі.

Мета цього дослідження – виявити жанрову специфіку роману «Warlight», особливості його художньої структури, наративної організації, поетико-стильових засобів.

Матеріали та методи дослідження

У статті детально аналізується лише один із восьми романів, що складають осердя творчої спадщини М. Ондатже – «Warlight», але в полі нашого зору перебувають й інші твори письменника, особливо його шедевр «Англійський пацієнт» і роман «The Cat's Table», який, подібно до «Warlight», також є історією дорослішання, але написаною в особливому жанровому форматі роману-травелогу та з іншими аспектами проблемно-тематичного комплексу.

Надзвичайно цінним матеріалом для інтерпретації роману вважаємо численні інтерв'ю та публічні виступи Майкла Ондатже, в яких письменник деталізує особливості своєї творчої роботи. Так, в інтерв'ю для інтернет-видання «The Booker Prizes» автор «Warlight» наголошує на тому, що роман істотно відрізняється від «Англійського пацієнта», в якому також головною є тема війни. У новому романі вона представлена в іншому форматі: «*Warlight felt like a very different book to *The English Patient*, it was much more of a domestic book about the post-war period*» (Michael Ondaatje, 2018).

В інтерв'ю з приводу присудження Grand Prix Міжнародного літературного фестивалю Blue Metropolis у Монреалі М. Ондатже зазначав (Interview, 2023), що в його роботі завжди багато важить деталь, яка слугує асоціативним імпульсом для розгортання образних картин, що часто перегукуються між собою. Такою деталлю для роману «Warlight» стала «тінь», під знаком якої відбуваються всі події твору.

Виступаючи 17 квітня 2024 року в Домініканському університеті в Каліфорнії, М. Ондатже вказував (Michael Ondaatje, 2024) на велике значення поезії в його творчій роботі, і подібно до максимальної загушеності й компактності образів у поетичному тексті, його проза також тяжіє до певної затуманеності й багатозначності. З такими рефлексіями перегукуються і заяви письменника про довготривалість роботи над кожним текстом, особливо його редагуванням (Michael Ondaatje, 2018).

З'ясування жанрових особливостей аналізованого роману потребує врахування новітніх досягнень жанрології. В монографії української дослідниці Тетяни Бовсунівської (Бовсунівська, 2015) поряд із оглядом новітніх теорій йдеться про те, що сучасний роман тяжіє до синтетичних трансформацій класичних жанрових парадигм. Ця стратегія проявляється і в романі М. Ондатже, оскільки він орієнтований на такі традиційні жанри, як Bildungsroman, Coming-of-age story, але змінює їх відповідно до включення в текст елементів інших жанрів. Синтетичну природу жанрів новітньої прози на основі контамінаційної єдності обстоює й літературознавиця Олена Юферева (2010). Тож у дослідженні жанрової специфіки «Warlight» спираємося на апробовані сучасним літературознавством підходи.

Ще однією продуктивною теорією, яку активно застосовує сучасна літературна методологія, є концепція відкритого твору. Вона сформувалася на основі вивчення поезики невизначеності як провідної тенденції формотворення в новітньому романі, що аргументовано підтверджено новітніми дослідженнями (Чорноконь, 2024). Те, що роман «Warlight» сповнений всілякого роду невизначеностями, дає підстави для використання в процесі його аналізу напрацювань у цій теоретико-методологічній царині.

Обговорення

Як зазначалося вище, роман «Світло війни» отримав позитивні відгуки в літературно-критичній пресі. Втім, вказуючи на таку особливість творчої манери

Ондатже, як схильність до завуальовування змісту, оперування імпресіоністичними амбівалентними образами, деякі критики вбачали в цьому недостатнє прагнення автора до чіткості й ясності авторської позиції. Особливо часто про це говорила письменниця й літературна оглядачка Гіларі Ментел. Ті критики, які вважають недоліком фрагментарність і невизначеність текстів Ондатже, почасти переносять свої претензії і на моральні позиції автора. На думку Г. Ментел, Ондатже «уникає відповідальності» і «завжди тримається того, що є приватним, прихованим, неоднозначним», тим самим показуючи, що йому байдуже до великих соціальних і політичних проблем. При цьому робиться висновок, що «іноді амбівалентність є аморальною» (цит. за : Menon, 2018). Натомість Т. Менон вважає таке звинувачення необґрунтованим. Амбівалентність Ондатже служить широкому погляду й допомагає нам побачити, що історія є не фіксованою, а мінливою, суб'єктивною, завжди частково невідомою, а такою, що може бути переписаною (Menon, 2018).

Стосовно жанрової природи творів Ондаже продуктивну думку висловлює Дж. Боуреніг (Bowering, 2018). Критик доводить, що Ондатже послуговується стійкими жанровими матрицями, але щоразу трансформує їх, зокрема контамінуючи елементи fiction і non-fiction, особливо коли йдеться про спогади, які у Ондатже завжди доповнюються образами, що належать уяві автора.

Г. Соуні, прозаїк і літературний оглядач «The Times Literary Supplement» спростовує закиди авторіві «Warlight» у надлишковій деталізації тексту, стверджуючи, що в його книгах використовуються «барокові й абстрактні образи, щоб змалювати яскраві фізичні деталі та викликати складні почуття» (Sawhney, 2018).

А. Motion щодо численних недомовленостей у книгах М. Ондаже висловлює слушну думку, що «в центрі його уяви, а отже й усієї його творчості загалом, стоїть боротьба між бажанням розкритися та інстинктом притлумлення та/чи приховування. Характерно, що воно проявляється і прагне розв'язатися в глибокому потягу до таємниць» (Motion, 2018).

Таким чином, літературознавча дискусія щодо природи прози М. Ондатже і, зокрема, жанрово-стильових особливостей роману «Світло війни» вказує на новаторський характер художніх пошуків письменника й опосередковано підтверджує актуальність пропонованої розвідки.

Результати дослідження

Дія роману починається в 1945 році в Лондоні через кілька тижнів після закінчення Другої світової війни. Зав'язкою сюжету є від'їзд батька 14-річного Натаніеля Вільямса до Сінгапуру, нібито для роботи в компанії Unilever, і незабаром після цього зникнення матері, яка, ймовірно, має приєднатися до свого чоловіка за кордоном. Натаніель і його старшу на декілька років сестру Рейчел залишено під опікою квартиранта сім'ї, чоловіка, якого діти називають Бражником (тобто метеликом; в оригінальному тексті – Moth) і якого вони підозрюють у причетності до якоїсь незаконної діяльності. Підлітки змушені погодитися на це, адже, як зазначає Натаніель, «життя тоді, одразу після війни, ще здавалося надто заплутаним і хаотичним, тож татів план ми не сприйняли як щось надзвичайне» (Ондатже, 2020, с. 12).

Подальше розгортання подій можна розглядати як своєрідний Bildungsroman – «роман виховання», коли дорослішання героя відбувається від впливом різних чинників і людей, що сповідують відмінні погляди на життя. Бражник, справжнє ім'я якого Волтер, як потім дізнається Натаніель, здається йому дуже загадковою фігурою. Він міцної статури і дуже сором'язливий та сумирний, і його рухи часто нагадують нервово тріпотіння нічного метелика. Як і багато персонажів Ондатже (наприклад, Олмаш і Кіп з «Англійського пацієнта») Бражник любить музику: він слухає її наодинці у своїй кімнаті на третьому поверсі, що, разом із іншими проявами його дивацтва, здається дітям таємничим. Таємничим є і його професійний зв'язок із матір'ю, адже Бражник і Роза, як стає відомо дітям, під час війни разом працювали

радистами на одній із спеціальних станцій – у «Пташиному гнізді» на даху готелю «Гросвенор-гауз».

Спочатку відповідальність Бражника за брата і сестру обмежена: згідно з угодою, укладеною з їхньою матір'ю, Натаніель і Рейчел зараховані пансіонами до різних шкіл, тобто їхні контакти з Бражником обмежуватимуться шкільними канікулами. Однак не витримуючи надто жорстких умов перебування в пансіонатах, Натаніель і Рейчел втікають додому, де знаходять Бражника в компанії чоловіка, якого той називає Пімліко Метальником (в оригінальному тексті – Pimlico Darter), колишнього відомого в місцевих колах боксера.

Бражника особливо не збентежена несподівана поява дітей у будинку. Замість того, щоб дисциплінувати їх, він домовляється з керівництвом про переведення їх у статус «денних учнів». Натаніель і Рейчел швидко потрапляють у цікаве нове життя, спілкуючись із численними знайомими Бражника і Метальника.

Персонажі, в коло яких потрапляють підлітки, – це ціла галерея людей із різних сфер, що також типово для Bildungsroman'у. Разом з тим вони є характерними для персонажів Ондатже шукачами пригод і авантюристами. Серед них є бджоляр з анестетиками, якого підібрали під час італійської кампанії; колишній галантерейник, який під час війни виконував обов'язки спецагента розвідки, а потім знову якимось чином став «кютюр'є для неповнолітніх членів королівської сім'ї». Пізніше до них приєднується молода жінка на ім'я Олівія Лоуренс, географ, етнограф і фахівець із віддалених культур Північної Африки, яка виявляється коханкою Метальника. За словами Натаніеля, «Наш будинок більше скидався на нічний зоопарк із кротоми, галками й метушливими нічними тваринами, серед яких чомусь були шахіст, садівник, імовірний крадій мисливських хортів та флегматична оперна співачка» (Ондатже, 2020, с. 51).

Подібно до того, як «англійський пацієнт» успішно використовував свою групу з чотирьох дослідників Лівійської пустелі як призму, крізь яку можна було зрозуміти величезну машину війни, ірраціональність, свавілля і байдужість до індивідуальних життів, така ж немислима спільнота у романі «Світло війни» демонструє, як змінилася соціальна ієрархія внаслідок обставин воєнного часу. Для таких людей, як Бражник і Метальник, повернення до мирного життя, навіть до непростого миру післявоєнних років, було свого роду втратою, яку Натаніель описує як відчуття, що «Наш будинок, раніше такий тихий і охайний, тепер гудів, ніби вулик, по зав'язку набитий цими метушливими, сварливими бджолами, яким у часи війни було дозволено безкарно перетнути межу, а мирний час знов створив обмеження» (Ондатже, 2020, с. 40).

Поведінка людей, що населяли в той час дім, викликає в нього асоціації не тільки з «нічним зоопарком», а й із «театральною групою», де всі грають якісь дивні й незрозумілі ролі. Пізніше Рейчел стане справжньою актрисою, і Натаніелю це буде видаватися закономірним. Сам же він втягується у світ не цілком для нього зрозумілих таємних дій і операцій Бражника, Метальника та їхніх спільників.

Найдетальніше в романі описана участь Натаніеля у здійснюваному Метальником незаконному переміщенні собак породи грейгаунд до Англії і далі каналами Лондона до його внутрішніх районів: «я почав поволі розплутувати зв'язки у складній екосистемі, в якій я раптом опинився і яка об'єднувала баржевих контрабандистів, ветеринарів та підробників документів, що працювали на всіх собачих перегонах «домашніх графств». Підкуплені ветеринари вакцинували цих нещасних чужинців. Іноді нам потрібен був тимчасовий притулок для тварин. Підробники друкували сертифікати на собак, власники яких нібито жили десь в Глостерширі чи Дорсеті, хоча насправді ці тварини за своє життя не чули жодного слова англійською» (Ондатже, 2020, с. 83).

«Роман виховання» у цих епізодах твору набуває особливого виміру. Натаніель не тільки вивчає таємниці Лондона від Метальника, а й отримує «іншу освіту». Вона починається з літньої роботи в готелі «Критеріон» – оператором

пральних машин, ліфтовим жокеєм, туалетником, посудомийником. В одному з епізодів нічної готельної роботи Натаніель допомагає у транспортуванні творів мистецтва для зберігання у таємних схованках на час війни. Так він дізнається про колосальну мережу тунелів, що тягнуться під площею Пікаділлі, якими переносили статую «святих, героїв і богинь».

Співробітники Натаніеля в пральнях і на кухнях — це переважно іммігранти, чоловіки та жінки, привезені з околиць Імперії. Їхня невидимість для міста нагорі є нагадуванням про те, що імперський проєкт завжди був проєктом підкорення та експлуатації. Проте розмаїття людських типів і моделей поведінки свідчить також про те, що цей процес ніколи не був цілком однозначним: як швидко переконався Натаніель, його товариші по роботі були неординарними особистостями, мали свободу волі, і хоча їхнє життя було непевним, вони також були сповнені сили і таємних пристрастей. Їхній рух до Англії та Лондона є одночасно визнанням економічної та культурної ваги імперського центру та ознакою того, що структури, які колись окреслювали та контролювали рух людей через Імперію, у повсякчасний час стали руйнуватися. Особливо цікавою в колі нових друзів Натаніеля із Критеріона є фігура чорношкірого містера Нкома, вигадливі розповіді якого про своє життя переконують підлітка в ненадійності й невизначеності багатьох речей цього світу.

Досвід спілкування з різними «інакшими» набуває додаткової актуальності завдяки роману Натаніеля з дівчиною, яка називає себе Агнес і працює офіціанткою в ресторані «Критеріона». Агнес є одним із найбільш невловимих персонажів роману. Вона така ж «темна» за іменем і характером, як і ті порожні будинки, в яких вони таємно зустрічаються, щоб кохатися. Симпатія Агнес до Натаніеля ним самим також пояснюється по-різному; зокрема, як він вважає, вона тісно пов'язана з бажанням втекти від свого походження з робітничого класу. Ще більше, ніж втеча з Натаніелем у порожні будинки, Агнес притягує той дивовижний світ, який відкриває для них Метальник у нічних мандрівках вулицями й каналами Лондона. Невипадково пізніше, після втрати зв'язку з Натаніелем, вона стає дружиною Метальника.

Як і в більшості художніх творів, написаних від першої особи, Натаніель будує свою історію за допомогою спогадів; але його минуле позбавлене чіткої хронології, воно нібито не систематизоване й характеризується особливою дискурсивністю. Натаніель не розповідає історію «зрозумілого» життя, а розповідає для того, щоб його зрозуміти. Навіть коли він згадує події та людей, наратор представляє свою пам'ять як неповну, пригнічену, помилкову, упереджену, перебільшену. Відтак невизначеність наскрізно пронизує роман.

Оглядаючи роман у газеті «The Guardian» Алекс Престон доречно згадав слова З. Фройда про те, що «ми не маємо спогадів із нашого дитинства, тільки спогади, які стосуються нашого дитинства». У романі реалізується ідея, згідно з якою пам'ять є конструктом дорослішого «я», яке озирається назад, і це є двигуном творчої роботи Майкла Ондатже (Preston, 2018).

Розповідь у романі, хоч і залишається переважно у форматі ретроспективи, човникує із минулого в майбутнє й у зворотній бік. В юності Натаніель не здатний був осягнути всієї складності ситуацій і людей, однак і погляд із майбутнього не все йому відкриває. Місцезнаходження батьків залишається таємницею — хоча вони нібито поїхали до Сінгапуру, дітям здається, що вони просто зникли. І тоді, і тепер Натаніель переймається питанням, ким вони були насправді. Особливо ненадійними є спогади і уявлення про батька. На початку Натаніель описує, як одного разу в неділю пополудні відвідав разом із батьком його офіс та блукав «покинутим світом дванадцятого поверху», де стіни голі, кошики для паперу порожні, а ящики столу зачинені. Йому здається, що життя батька, який так і залишається тривожно невирішеною загадкою протягом усього роману, схоже на цей на офіс із його таємничою і дивно порожньою, невидимою присутністю зниклих працівників.

Не менше турбують Натаніеля питання про рід занять його матері та таємниці, які супроводжували все її життя. Він не має немає чіткого уявлення про те,

чим займалася матір після війни і чому це спричинило смертельну небезпеку для нього і Рейчел. Дещо прояснюється на останніх сторінках першої частини книги, коли на Натаніеля і Рейчел здійснюють напад невідомі люди. Дітей рятують ті, хто опікувався ними в будинку на Рувіні-Гарденс. Внаслідок жорстокої сутички гине Метальник – Норман Маршал, і діти нарешті бачать матір, яка повернулася, щоб забрати їх у безпечне місце. Так Натаніель спочатку потрапляє до школи в Америці, а через якийсь час повертається до Англії, у віддалену частину Саффолка, де живе з матір'ю аж до її смерті від рук людини, що прийшла відомстити їй за те, що вона вчиняла як агент спецслужб у повоєнній Європі.

У наративному відношенні перша частина роману є суто ретроспективною розповіддю-спогадами, які лише вряди-годи перебиваються вставками з невизначеного «теперішнього», коли наратор фіксує моменти події розповідання фразами на кшталт «тоді я не знав», «це стало для мене зрозумілим лише згодом» та ін.

Друга частина книги починається через чотирнадцять років, у 1959-му, з моменту, коли 28-річний Натаніель купує котедж у літньої місіс Мелекайт, вдови Сема Мелекайта, якому мати Натаніеля доручила доглядати за ним після повернення з Америки. Це ще одна «засекречена» постать у романі, оскільки до певного моменту Натаніель нічого не знає про таємне доручення матері і просто працює за невелику плату з містером Мелекайтом на його фермі. Придбавши будинок своїх колишніх роботодавців, Натаніель часто приїздить туди, в рідний край матері, і подумки постійно повертається до подій перших повоєнних місяців і років. Він працює на відносно невисокій посаді в Міністерстві закордонних справ і сподівається через доступ до різних таємних документів розгадати таємницю життя і смерті матері. Йому доручено перевіряти різні справи, що стосуються діяльності спецагентів, які діяли на «периферії» війни», поза полем загального бачення. Натаніель усвідомлює рутинність своєї роботи, але вона дає йому можливість зрозуміти, чим займалась матір під час війни, і більшою мірою у повоєнний період, коли вони з батьком залишили його та Рейчел під опікою Бражника.

Натаніель намагається зібрати до купи життя своєї матері, причини її зникнення відразу після закінчення війни, потім раптового повернення, а згодом і загадкової смерті. Як стає зрозуміло, її історія нерозривно пов'язана з історією чоловіка, якого матір спочатку називає Маршем Фелоном, а потім, у розмові з сином ніби забуває його ім'я. Це ще одна таємнича фігура з минулого матері. Під час церемонії поховання матері Натаніель упізнає його в одному з тих, хто приїхав із Лондона з нею попрощатися. Колись давно він бачив його на материних фото, але потім фото з ним зникли, а матір категорично відмовлялася відповідати на запитання сина про цю людину. Познайомившись із Маршем Фелоном і розуміючи, що той займає високу посаду у британській розвідувальній службі, наратор покладає на нього великі надії у розкритті таємниць матері. Однак Марш Фелон також ухиляється від розмов про минуле. Натаніель розуміє, що все почуте ним залишається неповною і непевною: «ця відфільтрована обережна версія Фелона та Роуз здається мені непевною, бо все, що відбувалось і що вони одне одному казали, не відповідає їхнім біографіям» (Ондатже, 2020, с. 218).

Друга частина роману у наративному плані суттєво відрізняється від першої. Вона представляє собою більшою мірою фантазування наратора, коли він або реконструює окремі епізоди життя своєї матері з фрагментарних розповідей про неї людей, які її знали, або уявляє собі, як могли складатися ті чи ті події в минулому. Інколи уява Натаніеля ніби фіксує миттєвості колишніх подій, як-от: «Я уявляю Метальника в його вічно чорному, вічно мокрому та холодному світі...» (Ондатже, 2020, с. 248). «Фантазії» наратора провокуються певними асоціаціями і часто виникають із окремих «піщинок» буття: «Мені ніхто нічого не сказав, але я, так само, як моя сестра з її театральним досвідом та Олівія Лоуренс, умів відтворити історію з єдиної піщинки чи клаптика правди. Коли я думаю про це тепер, то бачу, що піщинки траплялися мені на очі повсякчас...» (Ондатже, 2020, с. 256).

Інколи фантазування героя перетворюється на розгорнуті сюжети, як у випадку, коли він, не маючи достовірних відомостей про стосунки матері із Маршем Фелоном, малює їх у своїй свідомості так, ніби вони відбувалися насправді. Реконструкції стосунків Роуз Вільямс і її опікуна й коханця, присвячено декілька розділів роману: «Хлопець на даху», «Половання на качок», «Ніч бомбардувальників», «Трепет». У цих розділах Я-розповідач прагне перетворитися на всевідного наратора, який може проникати у будь-які куточки внутрішнього світу своїх героїв (порівн.: «він думає про те, щоб запропонувати роботу найрозумнішій жінці, яку він коли-небудь знав, якій він колись розповідав усе, що знав сам... Він хотів, щоб вона стала частиною його світу, хоч нічого не знав про її доросле життя...» (Ондатже, 2020, с. 199-200)). Однак навіть такі фікційні проникнення у психологічні сфери не можуть відкрити для наратора всіх таємниць і часто завершуються рефлексіями невизначеності: «Чи справді це Фелон її обрав, чи, може, Роуз цього сама завжди хотіла? Може, ми всі зрештою стаємо тими, ким мали бути з самого початку?» (Ондатже, 2020, с. 200).

Те, що у другій частині роману погляд на минуле дорослого Натаніеля постійно пересікається з тодішнім баченням і розумінням людей і ситуацій, ставить твір у певну паралель до роману «Котячий стіл». У ньому дорослий наратор на ім'я Майкл прагне по-новому зрозуміти те, чого він не бачив або не усвідомлював у далекому минулому, коли йому було одинадцять років. Однак у «Світлі війни» цей процес пригадування-інтерпретації ще більш складний і невизначений, оскільки в ситуації дорослого Натаніеля все більше зростає усвідомлення втрачених можливостей його молодості, відчуття дисгармонії власного внутрішнього світу і втрати найдорожчих людей. Найбільше підривають світ героя два епізоди з його намагання повернути минуле і відповісти на питання, що залишилися з того часу невирішеними. Перший – це зустріч із дорослою Рейчел, яка не може вгамувати гнів на матір і не може пробачити їй, що та покинула дітей у найскладніший період їхнього життя, що врешті-решт спотворило долю Рейчел і невідворотно віддалило її від Натаніеля. Другий – поїздка до Метальника, який жодним чином не хоче повертатися у минуле і всляк дистанціюється від Натаніеля, а довершує фіаско наратора те, що він із окремих деталей у помешканні Метальника розуміє, що той одружений із Агнес, яка тепер носить ім'я Софі. Ця зустріч ставить перед наратором цілу низку питань, на які він не має відповіді:

«Ми вчимося, ростемо. Таким, який я тепер, мене зробило моє минуле — не те, чого я досягнув, а те, як я сюди дістався. Але кого я поранив на своєму шляху? Хто спрямовував мене до чогось кращого? Хто приймав і цінував мене за ті дрібниці, які мені вдавались? Хто навчив мене сміятися, брешучи? І хто підштовхнув мене поставити під сумнів моє уявлення про Бражника? Хто навчив мене цікавитися не лише «персонажами», а й їхніми взаєминами та взаємодіями? І найголовніше — як багато шкоди я завдав іншим?» (Ондатже, 2020, с. 255).

Коли Натаніель в Міністерстві старається віднайти сліди роботи матері у розвідці, він дізнається про таємні програми та операції, які виконували спецагенти, і серед них його матір, у повоєнній Європі з ліквідації негодних для Британії політичних діячів і керівних членів партизанських загонів в Югославії і Італії, а також про те, як «зачищалися» і «виправлялися» необхідні матеріали в архівах: «Я довідався, що на заключних етапах війни та проголошення миру вступила в дію перша ґрунтовна, майже апокаліптична цензура. Зрештою, війна була пов'язана з мільярдом таємних операцій, про які широкому загалу спокійніше було б не знати, тож найочевидніші докази знищили у штаб-квартирах розвідки як країн фашистського альянсу, так і антигітлерівської коаліції. Найвідомішим прикладом була пожежа в офісі Управління спеціальних операцій на Бейкер-стріт. Самовільні підпали організовувалися в різних куточках світу. Коли британці вийшли з Делі, так звані офіцери-пожежники взяли за знищення всіх паперів з компроматом, спалюючи їх удень і вночі на центральній площі в Червоному форті» (Ондатже, 2020, с. 134). Так «темна» історична правда лише злегка

відкривається перед наратором, переконуючи його, що і в цьому неможливо досягти певності й визначеності.

Незважаючи на те, що в його особистому житті домінує бажання відкрити докази, його професійне життя вимагає від нього участі у широкомасштабній цензурі компрометуючих доказів. Ця робота є частиною того, що колеги Натаніеля називають *The Silent Correction* («Тихі правки»), і, що, по суті, є «вихолощенням» історичної правди..

Сумніви Натаніеля щодо правдивості та значущості його спогадів підкреслюються синтаксисом, ускладненим численними запитальними реченнями, риторичними припущеннями, повторами однорідних конструкцій. Текст насичується вставними словами на кшталт *maybe, perhaps, probably*; лексичними одиницями з конотаціями неясності й нестаточності, що часто прямо виражається за допомогою префіксів *non-, un-, dis-, il-, im-, in-, ir-*. Роман тим самим ніби запитує: Чи можна точно переказати життя? Наскільки вразливою і помилковою є пам'ять? Скільки правди і скільки вигаданого є в тому, що ми розповідаємо?

Письменник і критик Девід Шилдс переконливо писав про те, як працює пам'ять. Він сказав, що для того, щоб «заповнити прогалини, ми перетворюємо наші спогади на конкретні образи, які наш розум сприймає як репрезентацію певного досвіду, об'єкта або думки». Якщо ми думаємо про пам'ять таким чином – як про засіб візуалізації метафор – тоді ми починаємо розуміти надзвичайну інтенсивність стилю письма Ондатже: він митець пам'яті. Унікальний ефект реальності, якого він досягає у своїх найкращих творах, є результатом його здатності викликати образи з такою гостротою, що змушує читача переживати їх із силою чогось знайомого, інтимного та правдивого...» (цит. за : Preston, 2018).

Головна ідея роману сформульована у чіткій тезі наратора, яку він не просто декларує: «Минуле ... ніколи не лишається в минулому» (1, с. 172), але стверджує історією всього свого життя та життя найдорожчих для нього людей. Власне, рефлексії про те, як минуле впливає на майбутнє, формує і переплітає долі людей, і зумовлюють поетико-стильову специфіку роману, в якому домінують емоційно сповідальні інтонації, як-от: «З яким почуттям я уявляю їх обох? Із заздрістю? Полегшенням? Відчуттям провини за те, що сам не знав, за що був відповідальним? Чи говорили вони про мене? Засуджували? Чи я був забороненою темою, так само, як Олівія Лоуренс з її документальним фільмом і книжкою, яку Метальник не хотів купувати? Може, він відмовився від нас усіх...» (1, с. 256-257).

Із документів, які потрапляють до рук Натаніеля, йому стає зрозумілим, що Роуз і Фелон були втягнуті в жорстоке протистояння полярних сил у Європі відразу по закінченню війни в Італії та на Балканах, коли ворогами часто оголошувалися ті, хто також протистояли нацистам, але в силу різних причин не підтримували і союзників.

Напружено складаючи пазли життя своєї матері, Натаніель дотикається до таємних історій, які тільки побіжно згадуються на сторінках офіційних історій. І в цьому зв'язку для читача стає більш зрозумілим безатрибуційний епіграф до роману: «більшість великих битв точиться в складках топографічних карт». Водночас він проливає світло і на питання, яким найбільше переймається наратор: як ми розуміємо та уявляємо себе, якою мірою ми є частиною великого історичного процесу. Невипадково Натаніель згадує слова Олівії Лоуренс, сказані колись йому і Рейчел: «Ваша історія лише одна з багатьох, і вона аж ніяк не гоовна серед них. Власне «я» об'єктивно не таке важливе, яким здається» (Ондатже, 2020, с. 62).

Причини багатьох речей та історій, яких дошукується Натаніель, завжди залишаються недосяжними, заблокованими плином часу та роботою тих, кому, як і йому самому, доручено стерти окремі рядки цих історій. Тому таким невизначеним і незавершеним виглядає останній висновок наратора: «Ми намагаємось упорядкувати свої життя, сплітаючи їх у хиткі- історії. Наче колись ми загубились у чудернацькій місцевості, а тепер прагнемо зібрати все, що було колись невидимим і неказаним <...>

зшити все до купи, щоб вижити, хай навіть доведеться жити надщербленими і забутими, як чина морська на замінованих пляжах» (Ондатже, 2020, с. 263-264).

У романі «Світло війни» відлунують теми й характерні поетико-стильові прийоми з інших творів письменника. Найперше – це роман «Англійський пацієнт», з яким «Світло війни» об'єднує не стільки тема війни як такої, адже ні той, ні той твір не може бути віднесений до воєнної (батальної) прози, скільки опосередкованим зображенням впливу війни на долі людей. У «Світлі війни» ступінь цієї опосередкованості ще вищий. Іншим чином пов'язаний цей твір із романом «Котячий стіл». В обох «Я-нарація» організована таким чином, що на основний фокус зображення очима хлопчика-підлітка (протагоніст «Котячого стола» лише на декілька років молодший від Натаніеля) накладається наративна перспектива з його майбутнього дорослого стану. Основна різниця полягає в тому, що у «Світлі війни» більше виражений ретроспективний елемент. Згідно зі слухним зауваженням Джеймса Бредлі, «як і останній роман Ондатже «Котячий стіл», який представляє напівавтобіографічну розповідь про подорож автора з Коломбо до Лондона 11-річним підлітком без супроводу сім'ї, «Світло війни» складається з відношення оповідача до його юності та довгої тіні, що відкидається через нездатність зрозуміти всю складність їхнього досвіду в той час...» (Bradley, 2018).

На особливу увагу заслугове назва роману. На жаль, український переклад – «Світло війни» – не відтворює її багатозначність, адже в романі йдеться не про світло, яке спричиняється військовими діями, а насамперед про світло часів війни. В буквальному сенсі мається на увазі затемнення вікон у будинках в роки війни як захист від повітряних нальотів. Далі варто говорити про те, що дуже багато подій у романі відбувається вночі: нелегальні нічні перевезення собак до місць перегонів, а пізніше доставки європейського фарфору на чорний ринок (насправді, як дізнається Натаніель після війни, це був матеріал для виготовлення вибухівки), таємні зустрічі Натаніеля і Агнес в порожніх лондонських квартирах та ін.). Власне, майже все, що відбувається в романі, для Натаніеля є незрозумілим, «темним», і цьому якнайкраще відповідає колористика затіненості, яка формує імпресіоністичну стильову доміную роману. Слово *shade* і його граматичні форми та похідні (*shadow, shadowy, shaded*), згідно з нашими підрахунками, вжито в романі щонайменше 19 разів. Причому часто воно не стосується власне освітлення, наприклад, коли Натаніель говорить про Метальника «*my shadowy father*» (Ondaatje, 2018, p.177) чи коли він характеризує історію Бражника фразою «*his shadowed story*» (Ondaatje, 2018, p. 12).

Як бачимо, жанр роману, специфіка його наративної організації і поетико-стильові особливості перебувають в органічному взаємозв'язку, формуючи унікальну художню цілісність.

Висновки та перспективи

Таким чином, жанрові, структурні і поетикальні особливості роману М. Ондатже «Світло війни» визначаються його ускладненим проблемно-тематичним комплексом і характерним для цього автора імпресіоністичним стилем.

Вихідним жанровим орієнтиром для роману є класичні «роман виховання» й «історія дорослішання», викладені у форматі «Я-розповіді». При цьому автор істотно її трансформує, інкорпорує в неї елементи шпигунського роману, історії самопізнання, наративного квесту, морально-філософського роману.

Головний герой (і наратор) роману Натаніел Вільямс постає одночасно в двох іпостасях – 14-літнього підлітка і 28-річного дорослого чоловіка, який намагається не тільки відновити у своїй пам'яті події минулого, а й зрозуміти його таємниці та розкрити, як вони позначилися на його формуванні як особистості. Ретроспекція в романі тісно поєднується з рефлексіями наратора на різноманітні теми. Найважливішою серед них є проблема минулого і його впливу на теперішнє. Не менш значущим є питання про сутність пригадування як феномену людської свідомості, його зв'язку з уявою, шляхів формування наративу спогадів. Насиченість тексту такого роду

рефлексіями формує своєрідний метатекстуальний план роману. Це не просто роман-спогади, а й роман про спогади, про пам'ять, коли пригадування минулого супроводжується коментарями з приводу того, що таке пам'ять, як працює пам'ять, якою мірою спогади є достовірними, якими є шляхи нарративного структурування спогадів.

Перспективи подальшого дослідження «Світла війни» вбачаємо у з'ясуванні зв'язків роману з іншими творами М. Ондаатже, виявленні типологічних відповідностей з тенденціями розвитку новітньої зарубіжної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бовсунівська Т.В. (2015). *Жанрові модифікації сучасного роману*. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
- Кеба, О.В., Семельюк, Р.М. (2018). *Аналітика нарративного дискурсу* : навч.-метод. посіб. / [упоряд.:]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 200 с.
- Ондаатже, М. (2020). *Світло війни*: пер. з англ. А. Цвіри. Харків : Віват, 2020. 272 с.
- Чорноконь, В.В. (2024). *Категорія невизначеності в художніх системах модернізму і постмодернізму*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 249 с.
- Юферева, О. (2010). Синтетичний жанр і контамінаційна єдність: теоретичні аспекти. *Питання літературознавства*. 2010. Вип.81. С. 111-121.
- Bildungsroman (2024). *Bildungsroman*. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman>
- Bradley, J. (2018). A Family of Disguises. *Sydney Review of Books*. 2 Oct. 2018. URL : <https://sydneyreviewofbooks.com/reviews/a-family-of-disguises>
- Coming-of-age story (2024). *Coming-of-age story*. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Coming-of-age_story
- Lecker, R., ed. (2023). *Do You Want to Be Happy and Write? Critical Essays on Michael Ondaatje*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 488 p.
- Hadley, T. (2018) The Runaways [Warlight by Michael Ondaatje]. *London Review of Books*. Vol. 40 No. 21. 8 November 2018. URL : <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v40/n21/tessa-hadley/the-runaways>
- Interview with Michael Ondaatje. (2023). Winner of the 2023 Literary Grand Prix - Blue Metropolis Festival. 2023. URL : https://www.youtube.com/watch?v=Y9OcxYu-krA&ab_channel=BlueMetBleu
- Lively, P. (2018). Wartime Acts, Postwar Retribution: A Mother's Risky Legacy. *The New York Times*. June 7, 2018. URL : <https://www.nytimes.com/2018/06/07/books/review/michael-ondaatje-warlight.html>
- Menon, T.K. (2018) Ondaatje's Long War. *Public Books*. 5.17.2018. URL : <https://www.publicbooks.org/ondaatjes-long-war/>
- Michael Ondaatje on "Warlight: A Novel" at the 2018 Miami Book Fair. (2018). URL : https://www.youtube.com/watch?v=RHB0oZPnEDU&ab_channel=PBSBooks
- Michael Ondaatje spoke at Dominican University of California. (2024). URL : https://www.youtube.com/watch?v=pX_H8CZkPmY&ab_channel=DominicanUniversityofCalifornia
- Michael Ondaatje: 'It takes me a long time to get over the writing and editing of a book.' (2018). An interview with Michael Ondaatje. URL : <https://thebookerprizes.com/michael-ondaatje-interview-warlight>.
- Motion, A. (2018). Warlight by Michael Ondaatje: A novel shrouded in secrecy [Review]. *The Guardian*. Sat 16 Jun 2018. URL : <https://www.theguardian.com/books/2018/jun/16/warlight-michael-ondaatje-review-english-patient>
- Ondaatje M. *Warlight*. London : Random House, 2018. 290 p.

- Preston, A. (2018). Warlight by Michael Ondaatje review – magic from a past master. *The Guardian*. Tue 5 Jun 2018. URL : <https://www.theguardian.com/books/2018/jun/05/warlight-michael-ondaatje-review>
- Sawhney, H. (2018). Don't listen to the critics. Michael Ondaatje: bestselling author, scolded by ghosts. *The Times Literary Supplement*. June 15, 2018. URL : <https://www.the-tls.co.uk/literature/fiction/michael-ondaatje-warlight>
- Truett, B. (2020). Michael Ondaatje, *Warlight: A Novel* [Review]. *Chicago Review*. February 5, 2020. URL : <https://www.chicagoreview.org/michael-ondaatje-warlight-a-novel-reviewed-by-brandon-truett/>
- Warlight*. Written by Michael Ondaatje. Longlisted The Man Booker Prize. (2018). URL : <https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/warlight>

REFERENCES

- Bovsuniv's'ka, T.V. (2015). Genre modifications of modern novel. Monograph. Kharkiv.
- Keba, O. V., Semeliuk, R. M. (2018). Analytics of narrative discourse. Kamianets-Podilskyi.
- Ondaatje, M. (2020). Switlo Vijny [Warlight]. Kharkiv.
- Chornokon, V. V. (2024) Category of indeterminacy in artistic systems of modernism and postmodernism. Thesis for a Doctor of Philosophy Degree, specialty 035 Philology. Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.
- Yufereva, O. (2010). Synthetic genre and contamination unity: theoretical aspects. *Problems of Literary Criticism*. № 81.
- Bildungsroman (2024). *Bildungsroman*. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman>
- Bradley, J. (2018). A Family of Disguises. *Sydney Review of Books*. 2 Oct. 2018. URL : <https://sydneyreviewofbooks.com/reviews/a-family-of-disguises>
- Coming-of-age story (2024). *Coming-of-age story*. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Coming-of-age_story
- Lecker, R., ed. (2023). *Do You Want to Be Happy and Write? Critical Essays on Michael Ondaatje*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 488 p.
- Hadley, T. (2018) The Runaways [Warlight by Michael Ondaatje]. *London Review of Books*. Vol. 40 No. 21. 8 November 2018. URL : <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v40/n21/tessa-hadley/the-runaways>
- Interview with Michael Ondaatje*. (2023). Winner of the 2023 Literary Grand Prix - Blue Metropolis Festival. 2023. URL : https://www.youtube.com/watch?v=Y9OcxYu-krA&ab_channel=BlueMetBleu
- Lively, P. (2018). Wartime Acts, Postwar Retribution: A Mother's Risky Legacy. *The New York Times*. June 7, 2018. URL : <https://www.nytimes.com/2018/06/07/books/review/michael-ondaatje-warlight.html>
- Menon, T.K. (2018) Ondaatje's Long War. *Public Books*. 5.17.2018. URL : <https://www.publicbooks.org/ondaatjes-long-war/>
- Michael Ondaatje on "Warlight: A Novel" at the 2018 Miami Book Fair*. (2018). URL : https://www.youtube.com/watch?v=RHB0oZPnEDU&ab_channel=PBSBooks
- Michael Ondaatje spoke at Dominican University of California*. (2024). URL : https://www.youtube.com/watch?v=pX_H8CZkPmY&ab_channel=DominicanUniversityofCalifornia
- Michael Ondaatje: 'It takes me a long time to get over the writing and editing of a book.'* (2018). An interview with Michael Ondaatje. URL : <https://thebookerprizes.com/michael-ondaatje-interview-warlight>.
- Motion, A. (2018). *Warlight* by Michael Ondaatje: A novel shrouded in secrecy [Review]. *The Guardian*. Sat 16 Jun 2018. URL : <https://www.theguardian.com/books/2018/jun/16/warlight-michael-ondaatje-review-english-patient>
- Ondaatje M. *Warlight*. London : Random House, 2018. 290 p.

- Preston, A. (2018). Warlight by Michael Ondaatje review – magic from a past master. *The Guardian*. Tue 5 Jun 2018. URL : <https://www.theguardian.com/books/2018/jun/05/warlight-michael-ondaatje-review>
- Sawhney, H. (2018). Don't listen to the critics. Michael Ondaatje: bestselling author, scolded by ghosts. *The Times Literary Supplement*. June 15, 2018. URL : <https://www.the-tls.co.uk/literature/fiction/michael-ondaatje-warlight>
- Truett, B. (2020). Michael Ondaatje, *Warlight: A Novel* [Review]. *Chicago Review*. February 5, 2020. URL : <https://www.chicagoreview.org/michael-ondaatje-warlight-a-novel-reviewed-by-brandon-truett/>
- Warlight*. Written by Michael Ondaatje. Longlisted *The Man Booker Prize*. (2018). URL : <https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/warlight>